

**Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr Ewy Kowalskiej-Stasiak
„Obraz nauczyciela języka angielskiego w wypowiedziach studentów – analiza
kognitywna”,
napisanej pod kierunkiem dr hab. Doroty Brzozowskiej, prof. UO**

Pani Ewa Kowalska-Stasiak wpisuje się swą pracą w nurt współczesnych badań interdyscyplinarnych, obejmujących językoznawstwo kognitywne, studia nad komunikacją i kompetencją interkulturową w edukacji, badanie teorii potocznych i relacji międzyosobowych w obrębie edukacji (s. 8). Autorka, zainspirowana myślą E. Tabakowskiej, odwołuje się do bogatej literatury, zarówno anglojęzycznej, jak i polskiej, związanej z badaniem powiązań języka, kultury i poznania. Opracowanie rozszerza dotychczasowe ustalenia i obserwacje dzięki wykorzystaniu przez Autorkę własnych badań i analiz, przeprowadzonych na podstawie samodzielnie zebranego materiału językowego i socjokulturowego. Podstawę analityczną rozprawy stanowią wypowiedzi studentów dotyczące konceptualizacji wyidealizowanych obrazów: *nauczyciela, nauczania, ucznia i uczenia się*, a także sposobów konceptualizacji konkretnych nauczycieli języka angielskiego, wraz z ich przezwiskami, narracjami studentów na temat ich relacji z nauczycielami, profilowania i oceny aksjologicznej oraz zawartości pojęciowej metafor mieszkaniowych (s. 12-13). Przygotowana przez Doktorantkę monografia nie jest jednak konwencjonalnym uzupełnieniem opracowań w reprezentowanej przez siebie kategorii. Spotkanie interkulturowe rozumiane jest tu bowiem w sposób szerszy, nie jako spotkanie cudzoziemców, ale osób o odmiennych poglądach, postawach, kulturach. To odważne podejście zaowocowało interesującą refleksją nad modelem polskiego nauczyciela, i to nie tylko nauczyciela języka angielskiego.

Już na początku recenzji pragnę zaznaczyć, że jest to praca wyjątkowa. Rozprawa doktorska Pani Ewy Kowalskiej-Stasiak jest opracowaniem o wysokich walorach poznawczych, metodologicznych i interpretacyjnych. Autorka wyzyskuje w niej w twórczy sposób znaczące inspiracje, jakie mogło jej dać językoznawstwo kognitywne i współczesne teorie edukacji. Sprawnie posługuje się aparaturą pojęciową tych dyscyplin i umiejętnie stosuje wybraną metodologię analiz oraz interpretacji, budując własną wersję koncepcyjną. Doktorantka imponuje dyscypliną i konsekwencją w badaniu podejmowanej problematyki,

erudycyjnością wywodu, wynikającą zarówno z bogactwa literatury przedmiotu, jak i z jej twórczego wykorzystania we własnych rozważaniach. Ujmuje także precyzją analiz i umiejętnością wywodzenia z nich dobrze udowodnionych wniosków. Praca jest dobrze sproblematyzowana i skomponowana, napisana piękną polszczyzną, wolna od usterek redakcyjnych czy językowych. Inspirujący charakter zawartych w niej interpretacji może stać się podstawą nowych wątków we współczesnej teorii edukacji i pedeutologii. Z powyższych powodów bez wątpienia zasługuje na publikację i wyróżnienie.

Rozprawa jest próbą ukazania wyidealizowanego i realnego obrazu nauczyciela języka angielskiego, obecnego w świadomości studentów anglistyki, w ujęciu kognitywnym. Spotkanie nauczyciela ze studentami jest specyficznym spotkaniem interkulturowym, rozumianym jako spotkanie ludzi o różnych sposobach rozumienia rzeczywistości, mających odmienne światopoglądy i reprezentujących różne modele kulturowe (s. 195). W opinii Autorki wnioski wynikające z jakościowej i ilościowej analizy kognitywnej wypowiedzi studentów mogą być przydatne w doskonaleniu procesu kształcenia nauczycieli. Licząca 202 strony praca składa się ze Wstępu (s. 7) i Zarysu problematyki (s. 7-14), dwóch części głównych: pierwszej, obejmującej trzy rozdziały teoretyczne (s. 15-84) i drugiej – analitycznej, także zawierającej trzy rozdziały (s. 85-159), Wniosków końcowych (s. 160-165), Spisu tabel, Aneksu 1 i Aneksu 2, będących przykładowymi odpowiedziami na pytania ankietowe (s. 168-170) oraz Aneksu 3 z tabelą zbiorczą wyników (s.171-174), Bibliografii (s.175-194) oraz streszczenia w języku polskim i angielskim (s. 195-202).

Część teoretyczną rozprawy rozpoczyna Wstęp i Zarys problematyki, w których Autorka krótko wyjaśnia koncepcję pracy oraz treść poszczególnych rozdziałów. Wyraźnie wytycza cel opracowania, charakteryzuje materiał i perspektywę badawczą, obejmującą koncepcję interkulturowości w edukacji, podejście kognitywistyczne i wybrane aspekty współczesnej edukacji nauczycieli. Wymienia przyjęte hipotezy oraz postawione pytania badawcze, odpowiedzi na które zostaną przeanalizowane przy użyciu instrumentarium językoznawstwa kognitywnego: elementów JOS, kognitywnej teorii metafory (KTM), metonimii pojęciowej, wyidealizowanego modelu poznawczego (ICM) i teorii integracji pojęciowej (TIP). Otrzymujemy tu klarowne ramy projektu badawczego Autorki, z jasną koncepcją pracy i świadomością celu badawczego.

W rozdziale pierwszym (s. 15-41) Autorka dokonuje przedstawienia koncepcji interkulturowości w edukacji. Zaczyna od refleksji Karen Risager i Claire Kramsch, następnie omawia porządek paradygmatyczny wg Milтона Bennetta, koncepcję dyskursów niewinnych i ideologicznych Adriana Hallidaya oraz główne koncepty kompetencji komunikacyjnej, w tym model interkulturowej kompetencji komunikacyjnej Michaela Byrama. W podsumowaniu opowiada się za traktowaniem edukacyjnej relacji nauczyciela z uczniami jako spotkania interkulturowego, będącego związkiem partnerskim, „w którym edukator decentralizuje i relatywizuje siebie, a wszyscy uczestnicy procesu wypowiadają się z własnych pozycji podmiotowych” (s. 41). Autorka umiejętnie przedstawia poszczególne etapy rozwoju pedagogiki kultury, swobodnie poruszając się w meandrach interpretacji, by w końcu uzasadnić swoją koncepcję opisu i interpretacji interesującego ją zjawiska.

We fragmencie poświęconym założeniom językoznawstwa kognitywnego otrzymujemy wywód dojrzały i przemyślany (Rozdział II, s. 42-64). Autorce udaje się przedstawić zarówno dzieje kognitywistyki, jak i jej wielonurtowość, związaną z metodologicznym pluralizmem badań. Przedstawione zostały tu różne kognitywistyczne ścieżki poznania: językowy obraz świata (JOS), konceptualną teorię metafory (KTM), wyidealizowane modele poznawcze i teorię integracji pojęciowej (TIP). Recenzentkę cieszy przywołanie przez Autorkę badaczy lubelskich z UMCS i podkreślenie ich roli w budowaniu jej własnej ścieżki interpretacyjnej. Autorka uważa, że „język ukazuje wzory myślenia”, a analiza języka to analiza sposobów konceptualizacji, a zatem poprzez badanie wypowiedzi studentów można odkryć systemy poznawcze osób biorących udział w spotkaniu interkulturowym i znaczenia wyłaniające się z komunikacji interkulturowej zachodzącej w tym spotkaniu. W rezultacie możliwe jest ukazanie obrazu nauczyciela w świadomości studentów. Warto uwypuklić w ocenie umiejętność właściwego doboru zagadnień i zachowania proporcji w sposobie referowania tej skomplikowanej problematyki.

Wybrane aspekty współczesnej edukacji nauczycieli (z podkreśleniem rozdźwięku między oczekiwaniami wobec przedstawicieli tego zawodu a rzeczywistością szkolną), rola wiedzy potocznej, nabywanej w drodze osobistych doświadczeń i budującej indywidualne schematy poznawcze oraz osobiste teorie edukacyjne nauczycieli są treścią ostatniego rozdziału teoretycznego. Otrzymujemy tu także charakterystykę trzech ideologii edukacyjnych: neokonserwatyzmu, neoliberalizmu i radykalizmu oraz trzech ideologii wychowania: romantyczną, transmisji kulturowej i progresywną. Pojęcia te okazały się

pomocne w badaniu osobistych teorii potocznych studentów, stanowiących cel rozważań Autorki. Pani Mgr Ewa Kowalska-Stasiak ma nadzieję, że potraktowanie pracy w szkole jako spotkania interkulturowego może uświadomić studentom konieczność wprowadzenia zmian w ich podejściu do zawodu i weryfikacji postaw w późniejszej praktyce nauczycielskiej.

Najważniejsza część pracy, będąca ilustracją ustaleń i hipotez badawczych, obejmuje trzy rozdziały analityczne (IV, V i VI). Rozdział IV przedstawia językowo-kulturowe wyidealizowane obrazy nauczyciela zawarte w osobistych teoriach studentów. Analiza materiału przeprowadzona została przy użyciu instrumentarium językoznawstwa kognitywnego, w kontekście wcześniej wspomnianych ideologii edukacji i koncepcji wychowania oraz w odniesieniu do pedagogii potocznych według J. Brunera. Wyniki pokazują, że mamy tu do czynienia z obrazem wieloznacznym, który nie ukazuje realności rzeczywistości, lecz jej wyrażone w języku konceptualizacje. Są one dialogiem tradycji oraz nowoczesności i ponowoczesności, przy współistnieniu różnych postaw i sposobów percepcji w konceptualizacji nauczyciela, ucznia i procesu nauczania/uczenia się. Złożoność tego zjawiska stwarza przestrzeń do interkulturowego edukacyjnego porozumiewania i komunikacji dla umożliwienia refleksji studentów w kontekście edukacji nauczycieli.

Obraz nauczyciela realnego ukształtowany na podstawie indywidualnych doświadczeń studentów zaprezentowany został w rozdziale V (s. 120-154). Portrety nauczycieli są efektem profilowania pewnych ich cech, na podstawie których studenci tworzą przezwiska i metafory mieszkaniowe. Autorka analizuje treść pojęciową przezwisk i towarzyszących im mininarracji metodą profilowania i integracji pojęciowej. Tego typu analizy są cenne ze względu na potrzebę wzbudzania wśród przyszłych pedagogów refleksji na temat istoty tak rozumianego spotkania interkulturowego.

Rozdział VI jest zestawieniem wyidealizowanego i realnego obrazu nauczyciela języka angielskiego, zawartego w wypowiedziach studentów. W obrazie wyidealizowanym Doktorantka zauważa dwa typy: tradycyjny i współczesny (analogicznie do 2 głównych ideologii edukacyjnych), w obrazie realnym zaś model nauczyciela pragmatycznego (konserwatywnego) i społecznego (otwartego, inkluzywnego, z elementami tradycji).

Co Autorka eksponuje we Wnioskach (s.160-165)? Zgodnie z poetyką tej części rozprawy doktorskiej dokonuje podsumowania swojej pracy, by zilustrować to, w jaki sposób osiągnęła zakładane cele. Otrzymujemy zatem rekapitulację zawartości poszczególnych

rozdziałów pracy, uzasadnienie powodów zastosowania wybranej metodologii, wyjaśnienie przyjętego rozumienia terminu 'interkulturowość' z odwołaniem się do rozumienia kultury zgodnie z teorią Clifforda Geertza. Wykorzystanie wiedzy potocznej zakłada mnogość sposobów percepcji, jednak na podstawie jednostkowych konceptualizacji nauczyciela udało się Autorce uchwycić pewne tendencje, schematy czy modele myślowe, obecne wśród badanych studentów filologii angielskiej. Zebrane metafory, metonimie i mininarracje ukazują wyidealizowany obraz nauczyciela jako przywódcę, wzór do naśladowania, źródło informacji, uczestnika transakcji handlowej, doradcę, przyjaciela lub artystę, ale także negatywny jako źródło zagrożenia. Realny obraz nauczyciela nawiązuje do pozytywnych i negatywnych cech wewnętrznych, zewnętrznych i właściwości dydaktycznych, z przewagą tych drugich. Świadczą o tym analizowane przez Doktorantkę przezwiska, z których tylko dwa nawiązują do konceptualizacji pozytywnych (MissU i Rozkosz). Obrazu szkolnego spotkania interkulturowego dopełniają metafory mieszkaniowe pałacu, stróżówki i psiej budy jako wyobrażenia klasy szkolnej. Powstały w ten sposób „różnorodne, barwne, złożone, dynamiczne, budujące nastrój czy kategoryczne” (s. 165) szkice do wyidealizowanego i realnego obrazu nauczyciela, przy bardziej pozytywnym wartościowaniu nauczyciela w obrazie wyidealizowanym niż realnym. Konkluzja Autorki zgodna jest z jej hipotezami badawczymi, co potwierdza słuszność podejmowania tak określonej problematyki edukacyjnej i pedeutologicznej oraz efektywność prowadzonych w ten sposób studiów. Wnioski Doktorantki zachęcają do kontynuowania wybranego przez Nią nurtu badań i głębszej refleksji na temat kondycji naszego systemu edukacji.

Interesującym dopełnieniem rozważań Autorki są dwa aneksy zawierające oryginalny materiał badawczy, pochodzący z przeprowadzonych wśród studentów ankiet, oraz tabela zbiorcza z danymi ilościowymi na temat przykładowych konceptualizacji nauczyciela.

Spis literatury przedmiotu jest obszerny (prawie 250 pozycji) i prawie wyczerpujący; obejmuje też wiele cennych pozycji anglojęzycznych. Jest przygotowany starannie i rzetelnie, w zasadzie nie budzi zastrzeżeń zarówno pod względem doboru prac, jak i liczby przywołanych publikacji.

Zanim przejdę do konkluzji, chciałabym jeszcze zaznaczyć, że praca imponuje starannością technicznego opracowania. Usterki redakcyjne są tak nieliczne, że nie warto

wymieniać dostrzeżonych miejsc. Czyta się to opracowanie z zainteresowaniem, gdyż Autorka dysponuje doskonałym stylem.

Z postulatów i zapytań recenzenckich wymienić chcę następujące kwestie:

1. W przedstawionych mininarracjach na temat realnych nauczycieli pojawiają się zarówno profilowane cechy pozytywne, jak i negatywne. Natomiast większość analizowanych przezwisk ilustruje negatywne konceptualizacje obrazu tych nauczycieli (tylko dwa przezwiska nawiązują do cech pozytywnych). Z czego wynika to zjawisko?
2. Czy koncepcja nauczyciela inkluzywnego nawiązuje do koncepcji nauczania inkluzywnego i interkulturowego Przemysława Gębala? Jeśli tak, to w jakim sensie?
3. W jaki sposób można wykorzystać wyniki badań Doktorantki, które w dużej mierze potwierdzają potoczne opinie o stanie polskiej rzeczywistości szkolnej, w celu wywołania szerszej refleksji nad kondycją polskich nauczycieli/ uczniów/ nauczania/ uczenia się?

Konkludując trzeba uwypuklić wysoki poziom ocenianego opracowania. Na gruncie przyjętej metodologii Autorka osiągnęła wszystkie swoje cele i wpisała się twórczo w obszar badań swych mistrzów. Odwołanie się do pojęć takich, jak elementy językowego obrazu świata, metafora kognitywna, metonimia pojęciowa, wyidealizowany model poznawczy i teoria integracji pojęciowej zaowocowało analizą i interpretacją zwartą, konsekwentną i poznawczo nośną. Obszar badań został precyzyjnie dookreślony, ale przyjęta metoda inspiruje do głębszej refleksji związanej z polską rzeczywistością edukacyjną. Praca pani mgr Ewy Kowalskiej-Stasiak jest bowiem cennym przyczynkiem do naukowej refleksji nad zagadnieniem edukacji nauczycieli i praktycznych aplikacji narzędzi językoznawstwa kognitywnego. Autorka zastosowała właściwe proporcje między teorią i empirią, a formalny układ treści odpowiada tematowi i prawidłowo realizuje model stosowany w tego typu opracowaniach naukowych. Interpretacje przywoływanych teorii i koncepcji badawczych dowodzą wiedzy i zdolności analitycznych Doktorantki, pozwalających na śmiałe wyrażenie samodzielnych sądów w dyskursie naukowym. Autorka wykazała się umiejętnością dokonania krytycznej analizy przedmiotu badań, umiejętnością zebrania i przeanalizowania zgromadzonego materiału badawczego, a także przekonującego przedstawienia istotnych wniosków. Praca wypełnia istniejącą lukę badawczą i stanowi oryginalne rozwiązanie tak

postawionego problemu badawczego. Bardzo cenne jest też tworzenie wspólnoty dyskursu naukowego, dołączenie własnego dojrzałego głosu Doktorantki do głosów innych badaczy.

Praca świadczy dobitnie o tym, że Pani Mgr Ewa Kowalska-Stasiak jest doskonałym badaczem, lingwistką, która potrafi swoje zainteresowania badawcze wcielić w wywód wieloaspektowy, przesycony erudycją, niebanalny, elegancko zredagowany, tworzący niesztampową narrację własną.

Konkludując, oceniam rozprawę Doktorantki pozytywnie i rekomenduję ją do publikacji książkowej i wyróżnienia. Praca Pani mgr Ewy Kowalskiej-Stasiak spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim w myśl art. 13. Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. *O stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki*. Wnioskuje o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Adam Duda